

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ МИНИСТРЛІГІ
С.Ж. АСФЕНДИЯРОВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ
МЕДИЦИНА УНИВЕРСИТЕТІ

**«С.Ж. АСФЕНДИЯРОВ: ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ
ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАН»**

**Халықаралық ғылыми-тәжірбиелік
конференция материалдары
4 желтоқсан 2014 жыл**

**Материалы международной
научно-практической конференции
«С.Ж. АСФЕНДИЯРОВ: ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ
И СОВРЕМЕННЫЙ КАЗАХСТАН»**

МАЗМУНЫ

ІТІПАРЛЫҚ МӨЖЛІС

Роздана Г. Т. Сақар Жақыпұлы Аюфендіров – керекті маманға және қогам кадрлары, дәрігер, шығармашы ғалым (туғанына 125 жыл толуына орай).....3

Басембаева З.У. Некоторые проблемы среды обитания человека в социальном обществе.....9

Навык Степан, Оспанов Т. Философия медицины во язовско-варяжской школе Владислава Шутовский.....15

Қармыбаева Ш.А., Тузюнтаева К.А. С.Ж. Аюфендіровтың ғалымға мұрасы: зерттеу мәселелері (туғанына 125 жыл толуына орай).....23

Секция №1. Қазақстан мемлекетіміз: басқару, саяси-сұрыстық және экономикалық мәселелері.

Ақболат Д.Е., Мухометов А.Т. Шетелдердегі тіл саясатының даму ерекшеліктері.....33

A.Aibina, Kojatova A. The economic costs and benefits of the Central Asian Regional Economic Cooperation (CAREC) programme to construct the China-Europe road corridor.....42

Дәулібаев Т.Ф., Роздана Г.Т. Политическое означение в системе государственного администрирования, анализ тенденций мирового развития и возможность применения в Республике Казахстан.....45

Малик Г. А., Исмаев М. И., Роздана Г. Т. Иран Ислам Республикасының адрасым бағдарламасының даму аспектері.....54

Есмерзенова Ж.О. Корея-Қытай қатынастарының Шыңжаңдағы өзара байланыстары.....58

Ж.М. Алаубаева. Экономические интересы США в центральноазиатском регионе.....67

Сатыбалды А.С. Шанхай қатынастық ұйымы және мұнда мемлекеттер арасындағы аймақтық өзараырықтық.....73

Кожатова А.Б. «Батыс Еуропа елдерінің банк жүйесіндегі несептелеудің үйлестіруге ерекшеліктері».....76

Малик Г. А., Исмаев М. И., Роздана Г. Т. Радикальный исламизм как угроза национальной безопасности современного государства.....80

Кожатова А.Б. «Национальные фонды Казахстана, Азербайджана, России и их отличие друг от друга».....86

Малик А.С. Япон қалқымын экономикалық ерекшеліктері.....91

Секция №2. С.Ж. Аюфендіров және тарих ғылым.

Бейсенова Р.И., Толықова Э.М. С.Д.Аюфендіров и проблемы востоковедения.....95

Жолдыбаева С.А., Дәулетбекова М.К., Итқидына С.М. XIX ғасырдың екінші жартысында Жетісу облыстық динорулық саясаты салыстырмалы деңгейде тереңдеді.....100

Досопова Н.К., Сельбаева М.М., Шугаева Б.С. Қазақстандағы XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы кутан-сүргін саяси ауырымы.....104

Досқалиева М.А. История термина «цивилизация».....110

Бейсенова Р.И., А.Тузюнтаева, Дәулетбекова М.К. Жетісу жолындағы өлке (Қазақстандағы батыс еуропалық ақпаратшылар материалы бойынша) Улы Отан соғысының 70 жылдығына арналады.....115

Секция №3. Медициналық жетергі оқу орындарында алуындеттік-гуманитарлық пәндерді оқытудың инновациялық әдістері.

Абрахимова А.Э., Абрахимова Р.Б., Насханова Г. А. «Теоретическое подходы применения анатомических методов в системе среднего медицинского образования».....121

Д.И. Нұран, Турсунбаева С.Д. Интеллектуалды қогам құрудың инновациялық тұлғалық қабілеті.....131

Абрахимова Н.А., Абрахимова А.А., Касқабалаева Ж.А. «Адам» твордыбындағы кінші өкілдер.....137

Абрахимова А.А., Абрахимова Н.А., Байқонова А.М. Қызық тұлғалық дәстүрлі салдардың уақыт қолданысы.....142

XIX ғасырдың екінші жартысындағы Жетісу облыстық әлеуметтік-экономикалық даму тарихының

Жолдыбаева С.А., Дурылбекова М.К., Итқалиева С.М.
С.Ж.А.Фондаторы атындағы ҚазҰМУ

XIX ғасырдың 60-шы жылдары Қазақстанды толық отарлаған Ресей империясы 1868 жылы Жетісу облысын басқару туралы Ереже қабылдады. Осы ереже негізінде Жетісу облысында 5 уезді құрылым, оның қармағын 68 болыстық кіреді. Облыстың территориясы 353016 квадрат шақырым мұрағат құрап, ода 1884 жылы 665634 адам қоныстанды. Ереже жобасында облыстық басқарма және уезді бастығы жанынан дәрігерлік іс бойынша алты қарастырылған болатын [1]. Облыс губернаторы өзінің 1868 жылғы есебінде осы жылдың екінші жартысында-ақ Верный, Қапал және Сергиополь уездерінде уездік дәрігерлердің жұмысқа кірісін кеткенін хабарлап, жарғы және ауыл жұрты үшін ішкіле олардың қызметін 634 адамның пайдаланығын айтады [2]. Алғашқы кезеңде уездік дәрігерлеріне негізінен соттық-дәрігерлік қызмет жүргізу және ішкіле ауруына қарсы ету істері жүргізіледі. Тек осы жылы ғана ішкілеге қарсы ету шарасы 2745 балаларға жасалды [3]. Жыл өткен сайын уезді және қалалық дәрігерлерінің міндеті өзіне түседі. Ол қызметіне кірісін және уезді дәрігерлері ішкілеге қарсы ету ісіне тарту мақсатында жергілікті халықтың арасынан 20 шәкірт дайындап, оларды тиесілі құрал-жабдықтармен және дәрігерлік материалдармен қамтамасыз етеді.

1872 жылы Верныйда алғашқы дәрігерлік амбулатория жұмыс істей бастады. 1873 жылы мал дәрігерлік дәрігеріне айналады. 1882 жылдан алғашқы қарай Верный қаласында және оның төңірегінде дәрігерлік дәйегін жұртына тиімді ауруы көп тарай бастады. Бесінші қарашаны 1883 жылдың 1-ші қаңтарына дейін аталған аурумен ауырғандар саны 44 адамға жетеді. Оның 24 осы аурудан қабыл болса, 14 адам жақыннан шығады. Верный қалалық думасы жұртына тиімді аурумен күресу үшін қаладан 1000 сом ақша бөледі. Сәір айында 1878 жылы пайда болған мал ауруы ода 1882 жылы даі тоқтамған болатын. 1882 жылғы облыстық қызметтік салалық қызмет ететін дәрігерлер саны жетіу, оның біреуі облыс орталығында, ал бесуі уезді, біреуі Құтқа ауданында жұмыс жасады. Сонымен қатар әрбір уезді бір-бірінен босауға жардам беретін әйелдер (акушерка) болды. 1867 жылғы аттестік және бойынша уездік дәрігерлерге жылнама 200 сом қаржы бөлінді, оған жергілікті халықты үгітін өкпеу үшін дәрі-дәрмектер алынды. Жетісу облысында 1882 жылғы есебі бойынша уездік дәрігерлердің қызметіне жүргізілетін адамдар саны 8359 болып, оның 8359 есептелі жазылса, 48 адам қабыл болды, жыл соңына дейін 50 адам даі ем қабылдап жүрген. 157 адам қабылдау орнында емделген. Жалпы жылдық есепте науқастардың үлес салмағында жергілікті халықтың саны 3120 адам болды. Соның ішінде маңдай аурулар басым болған: ұстамалы белгілесі – 2038 адам, ревматизммен – 697 адам, ішкі отуымен – 566 адам, тығыз жолдарымен ауруымен – 557 адам, көз ауруымен – 442 адам, тығыз ауруымен – 366 адам, құрсақ ағзаларымен ауруымен – 359 адам

ауруы. Оның ішінде көбінесе ішкі отудан – 14 адам, өкпе ауруымен – 9 адам, сүйегімен – 5 адам, ішкіле ауруымен – 2 адам қабыл болған [4]. 1883 жылы Жетісу облысында ішкілеге қарсы ету жұмыстары төмендегені айтылады:

Верный уезінде	28 адамға
Қапал уезінде	22 адамға
Сергиополь уезінде	23 адамға
Жармаң уезінде	10 адамға
Томмақ уезінде	20 адамға
Мұтлық - қал уезінде	16 адамға
Барлығы	119 адам

Мұндағы ескерер қабыл ету жұмыстары тек отарлаған қазақтармен арасында ғана жүргізілетін, ал жергілікті қазақ бұл есепке кірмейтін. 1883 жылы уездік акушерлердің қызметіне 160 адам жүргізілген. Оның ішінде 9 өлі бала туға, қалған 151 анадан 82-сі ер бала, 69 қыз бала дүниеге әкелді. Соның ішінде алғашқы етіс болған [5]. 1884 жылы облыста 31497 адамға ету жұмыстары жүргізілді. Осы жылы 11645 адам есепке кірсе өкі қабылдаған, оның 154-і қабыл болған. Ал, 1884 жылы уездік акушерлердің қызметіне 144 ана босаған. Яғни 146 собы өмірге әкеле, жеті собы шалғат, 2 ана өмірге егіздер әкелген. Туының собыларын 89 ер бала, 57 қыз бала болған [6].

1885 жылғы дерек мәліметтеріне қарағанда Жетісу облысында көп таралған маңдай аурулардың ішінде: ішкі сүйегі, қызына, көз аурулары, іштен көп ету, қызына, жұртына тиімді ауруы, қабылдау қабыл сырқаттары болып табылды. Ішкі сүйегі Лепсі қаласы тұрғындарында тығыз айынып басылды басталып қазан айынан ағынан дейін жалғасып. Ішкі сүйегімен 106 адам ауырып, оның 10 осы аурудан көз жұмды. Эпидемияны ауылдастыру үшін сүйегі сәлеу бөліні ашылып, оны уездік дәрігер басқарды, оның көмегісі болып, Верный қаласынан келген әскери фельдшер тағайындалды. Ауру сонымен жою үшін қала құра қозғалып, мал қонын тазартылды. Ал, осы жылы қызына ауруымен көп таралған жері Қарамаңға жақын Телешовқа ауылда тіркеліп, ол Қарамаң қаласына да тарайды. Қызынамен 44 адам ауырып, оның 23-і аурудан көз жұмды. Іштен көп ету ауруымен 198 адам ауырып. Бұл ауру көбінесе Томмақ пен Жармаң уездерінде тіркелді. Аталған аурулардың таралуында өкінеме мал өнімдерін тұтыну барысында жүргізілетін ауру түрлері де басым болды. Ірі қара малы арасында тірмен ода ауруымен Верный уезі мен Софья станциясында сәуір айы мен маусым айымен басылды дейін 1036 бас мал ауырып, оның 145-і өлген. Ода ауруымен күресу үшін бұл жерге әскери мал дәрігері іс сіңіріліп жіберілді. Қырауық айында Қапал уезінде Көксу станциясында ода ауруымен 125 бас мал ауырып, 117 бас мал өлді [7].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Материалы по истории политического строя Казахстана. Т.1. Алматы, 1960 г. С.285
2. Әр ОНМ. 1-к., 20-т., 1753-іс. 6 п.
3. Сонда
4. Обозр Самарченской области за 1882 г. с.67
5. Обозр Самарченской области за 1883 г. с.41
6. Обозр Самарченской области за 1884 г. с.55
7. Обозр Самарченской области за 1885 г. с.61-62
8. Обозр Самарченской области за 1894 г. с.65
9. Обозр Самарченской области за 1882 г. с.96
10. Самарченские областные ведомости. 1890. 27 февраля, №9
11. Турактанские ведомости за 1905 г. 6 января, №4
12. Обозр Самарченской области за 1913 г. с.93

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается развитие Казахтанской медицины в конце XIX - в начале XX вв. в каждом регионе. А так же представляется информация анализа сравнения медицины во времена правления царств России. Информацию предоставлена благодаря материалам РК-ЦГА о болезнях того времени, способов их лечения и профилактики.

Ключевые слова: уезд, станция, эпидемия, фельдшер, дифтерия, переноски.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ XX ҒАСЫРДЫҢ 30-50 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚУТЫН-СҮРТІН СЯСИ НАУҚАНЫ

Дюсенова Н.К. т.ғ.к., доц.,
Сеибеган М.М. гуманитарлық пәндер магистрі,
Шүргәлә Б.С. оқыт.С.Ж. Асфендияров атындағы
Қазақ Ұлттық Медицина Университеті

XX ғасырдан 40-50 жылдарындағы сталиндік қутын-сүртің саясаты қазақ халқының саяси, мәдени өміріне аса зор шығары кестірді. Бұл қазақ халқының ұлттық қауыптығы үлкендігін, сапалық құрамындағы ең ауыр, орың тонымы зардаптары еді.

Тарихшы-ғалым, академик К. Нурпейіс 1917-1991 жылдар аралығындағы Қазақстан тарихына байланысты саяси қутын-сүртің тізбегін мынадай аяғы кезегіне бөліп қарастырды:

Бірінші кезең – 1917-1920 жылдар аралығы қақтығы. Бұл кезең Кеңес өкіметінің орнату мен азамат саясатының арнауы байланысты оның тұрғындары асақ пен қауыптылығы бөлініп қаралды. Олар бір-бірінің «революционер» - «контрреволюционер» деген саяси айыптар тақты.

Екінші кезең – 20 жылдарды, әсіресе, оның екінші жартысын қақтығы. Бұл – Кеңес Одағында сталинділік, ақшын-ақшын басқару жүргізіліп нұсқа бағытын түзу еді. Бұл кезең Қазақстанда Ф. Голощекиннің «Кіші өскері» аталатын алашордалық саясатын жүзеге асырғы кіріскен уақыты.

Саяси қутын-сүртінің үшінші кезеңі – 30-шы жылдардың басын қақтығы. Бұл кезеңде Алаш қозғалысы жетекшілері мен кетерудің күштерін жетпіс түрлерге жабу мен сотту белгі ады.

Саясиқутын-сүртінің төртінші кезеңі – 1937-1945 жылдар аралығын қақтығы. Бұл кезеңдегі қутын-сүртің «адамдар жаулармен» және «саясиалық отанды сақшылық жасаушылармен күресу» деген ұрандардың арасында жүргізіліп.

Бесінші кезең – 40 жылдардың екінші жартысы мен 50 жылдарды қақтығы. Бұл кезеңдегі саяси қутын-сүртіңдердің тоқығы адымен тағы да интеллигенцияға қарсы бағытталып, енді аяғы қауымды құлау және жөбіреуі бұрқазынды ұлттықтар мен тексі (отандық) космополиттермен деген ұраншылықтың арасында жүргізіліп.

Қазақстандағы саяси қутын-сүртінің алтыншы кезеңі – 1986 жылды жетекшісі Аманжол және сайықтың басқа халықарында ұлт-аяттық мәліме не болған көтерілісті және оның салдарын басыл-жамытату бағытталып[1, 25-26 бб.].

1937-1938 жылдардағы қазақ интеллигенция сиретіп тасталаты саяси қутын-сүртің ұлт мәдениетін ауыр қазып ұшыратты. Қазақ тарихындағы ең ауыр тартатын саясиалық осы қутын-сүртің саясаты XX ғасырдан 40-50 жылдарында жаңа саясат не болды. Бұл жылдары саяси қутын-сүртінің нысанына адыбег пен мәдениет салдарының ірі өкілдері ілініп.

XX ғасырдың 40 жылдарының екінші жартысында адыбег пен мәдениет, өнерге қақтығы қарбалдының партиялық қурын-қарлар қозғалық ғылым салдарының, әсіресе адыбегші, тарихшы ғалымдарға қарсы жасалатын ашық қарбалды еді. Қандай да болмасын ғылым саласы мен көркем шығармалардың ұлттықлық пен бұрқуалықтық ауыртшылық саясиалық қатыеліктер қарбалдыны иловоалықтық қыстық орыстар түсті.

Насыттан айтсақ, 1947 жылды 21 қаңтарда шыққан КК(БП) ОК-қазақ ССР Ғылым академиясының Ты және адыбег институтының жұмысындағы өрескең қатыеліктер туралы» № 39 Қауымы шықты. Қауымы арасында Ф. Мамытқанды «Қазақ бөкертіннің шешендік сөздері» деген тақырыптағы адыбегшілік жұмысында қақтығын бай-феодалдары, бөкерт: Кеңірбай, Қараманов, Шеремет және т.б. бұрқура халықтың рухын көрсеті ретінде саясиалық деген айып тартыды [2, 332 с.]. Қауымыда басты нысанына ады бастыға жөбіріліметен, жаңы редакциясы М. Әуезов басқаратын «Қазақ адыбегшінің тарихында» қолжазба нұсқасы нысанына адықты. Осы қауымы шығармасында саяси қуындылауды жаңа кезең бөкерт адып, ұлт интеллигенция құлауы, соттуы науқандыла ұрасты. Базар, Мұрат, Шортанбай, Шолтырей, Ғ. Қарашы, С. Торайғыров тартып Қазақ төкертшінің бұрынғы қазақ адыбегшінің өкілдерінің мұрашыры бұрқуалықтық-ұлттықлық, феодалдық

объектов в пространстве или времени, не история государств или политических систем или же человечества в целом, а «цивилизация» в ее религиозных, территориальных и политических характеристиках.

Ученый рассматривал цивилизацию как возрождение творческих возможностей отдельных групп обществ, перешедших от длительного существования в условиях дикости или отсталости к новой жизни. Для него, как историка, очень важно было исследовать не историю отдельных стран и государств, а целостных их образований или систем, которые он и называл цивилизациями.

Обсуждая вопрос о причинах развития и движущих силах цивилизации, А. Тойнби решительно возражает против расового и географического подходов к причинам их возникновения и развития. Сторонника первого подхода считает, что именно расовые особенности людей определяют уровень их культуры, а благодаря этому и особенности, объединяющей их цивилизации. На самом деле, указывает А. Тойнби, чистых рас нет, и созданные перекрестками или цивилизации в одном случае являются белыми, в другом случаях - желтыми, краснокожими и черными расы. А. Тойнби считает, что цивилизации рождаются и развиваются, успешно отвечая на последовательные «вызовы» природы и истории [6].

Следует заметить, что теория Тойнби способна открыть новые стороны исторического процесса, обозначить современный подход к научному исследованию, дать возможность рассмотреть историческую науку с точки зрения цивилизационной концепции.

Литература

1. Еронов В.С. Цивилизация: слово - термин - смысл // Цивилизационная культура. Вып.1. - М.,1995. - С.3-27. (Еронов В.С. *Tsivilizatsiynik slovo - temin - smysl*. // *Tsivilizatsiynii kul'tury*. Вып.1. - М.,1995.-С. 37-27)
2. Уколова В.И. Суд истории как поиск истины // Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории: Сборник. С. 5-20. - М.: Альфа-пресс, 2003.-592 с. (Ukolova V.I. *Sud istorii kak poisk istiny* // *Toinbi A.Dzh. Tsivilizatsiia pred sudom istorii*: Sbornik. S. 5-20. -M.: Alfa-press, 2003. -529 s.)
3. Февр Л. Бор за историю. М.: Наука, 1991. - 635 с. (Feвр L. *Boi za istoriu*. M.: Nauka, 1991.- 635 s.)
4. Гуревич А.Я. О кризисе современной исторической науки // Вопросы истории. - 1991. - №2-3. - С. 21-35 (Gurevich A.Ya. *O krizise sovremennoi istoricheskoi nauki* // *Voprosy istorii*. - 1991. - №2-3. - С. 21-35)
5. Шлегелер О. Завет Европы: В 2х т. Т.1. / Пер. с нем. И.И. Мухоморова. - М.: Альфа-пресс, 2003. - 528 с. (Shlegeler O. *Zakav Evropy*: V 2 t. T.1. / Per. s nem. I.I. Muxomorova. - M.: Alfa-press, 2003. - 528 s.)
6. Тойнби А. Дж. Постыжение истории. - М.: Прогресс, 1991. - 730 с. (Toinbi A.Dzh. *Postzheniie istorii*. - M.: Progress, 1991. - 730 s.)

Түйін

Мақалда өркениет түсінігінің мәнін анықтудың әртүрлі нұсқаларына назар аударылған. Өркениет бүкіл тарихи уәзірдің ең ірісі ретінде алғаш рет Тойнбидің локалды өркениеттер теориясында қарастырылған, мыналар өзін әлі күнге дейінгі ғылымдағы негізгі мәселелерді қозғатуға жол ашты. Осындай ғылымның өрлеуіне Тойнбидің зерттеу саласындағы жетістіктерімен танысуды маңызды ерекшелік ретінде қарастырып, оның ойын дамуына аса қажетті болып отыр. Тарихи уәзірдің материалды түрдегі түсініудің бас тарту ғылымы қарастырылған түрдегі анық етуге мүмкіндік беретін тұжырымдарын негіздеуді қажет етеді.

Түйін сөздері: өркениет, тарихи уәзір, мәдениет, дағдылар.

ЖЕҢІС ЖОЛЫНДАҒЫ ЕҢБЕК (ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАЛЫҚ ӨНЕРКЕСІ ЖҰМЫСШЫЛАРЫ МАТЕРИАЛЫ БОЙЫНША)

Ұлы Отан соғысының 70 жылдығына арнап

Бейсенбаева Р.И., т.ғ.к., доцент
Тулопбаева К. А., т.ғ.к., доцент
Дегенбекова М.К., т.ғ.к., аға оқытушы

С. Жаасфендіров атындағы
Қазан Ұлттық Мұндағы университеті

Сол бір сұм соғыс жылдарының бері жақындығы және алыстан отандық мемлекеттер менің оқымыстар бойынша бейбіт асырғаны астында өмір менің жақынды болған.

Алайда қашқан уақыт өтсе де, алым тегісіз ауыршылық пен қиыншылықтың, анықсыз пен жоқшылықтың құрбандықтарын қарастырып бастаған кәсірге отырып, Жеңісті жылдардың ерліктері ұмытылған емес. Қал қашқан Жеңістің жәні мен еркін Ерлікпен анықсыз және статустық сәтте жас мамандықтардың тарих есігін ашықшымен де маңызды артыққа келісті жок. Тыл еңбекшілері мен ерліктерінің артынан осында Н.О.Назарбаев: «Ұлы Отан соғысы қажетті болды, бүкіл әлемге біздің халықпыз - біздің ақтарымыз бен аңдарымыздың - жоғары рухы мен бақырамыз пен етті. Соңында Жеңіс Күні - халықтың есігін аша ұрпақтың ұлы ерлікін сәттеуге маңызында оң атқушы мейрам. Егер сол бір қашқан соғыста Жеңіске жеткенде, болшымаққа ұрпақтың тегісіз Қазыстан да болмас еді, - деп аша көрсеткен - ді [1].

Қыс Жеңіс тек алы шетте ғана емес, жыл да ашырғанды. Төліп тұрған кәсірге ақырғын қатарбұкіл халық қашқан қарсы тұрған. Кеңес-герман майданындағы көкірексіз қашқан маңыстар құрбандықтар мен қашқан, маңыстар мен қашқан және тұрғындардың өмір деңгейінің төмендеуіне

өзінің соқтары. Тыл еңбеккерлерінің жақындық пен тауқыматпен мойын ұсыбай болатын беріктік танытуы бір жылдың қалыстың негізіндегі рұқсат ағыртас, екінші жылына майдан мен тылдың бірінші негізіндегі.

Елдің елінің соғыс ардагерлеріне, олардың материалдық жағдайына ерекше көңіл бөліп мақара ұстап отырғаны дұрыс. Елбасының 2010 жылы Қазақстан халқына арнаған Жолдауында арнайы «Ардагерлерге қамқорлықты болып көрсетіріліп, бірнеше жылтар негізделген-ді. «...Сол сияқты оқиғасы қапысушылар мен соғыс мүгедектеріне тиестірілген, Ұлы Отан соғысы уақытында қаза тапқан әскери қызметшілердің ата-аналары мен жұбайлары, қаза болған соғыс мүгедектері мен оларға тиестірілген мүгедектердің жұбайлары, соғыс жылдарындағы тыл еңбеккерлері де материалдық қолдаусыз қалмайды. ... Бұл бұрын әкелеріңіз бен аталарыңызға олардың қажеттіліктері үшін көрсетілген құрмет [2].

Соғыс жылдарында көпес халқының алдында тұрған көптеген құрмет міндеттерінің қатарынан майдан мен тылдың маңызды өнімдеріне қамқорлықты ету маңызды маңызды орын алған-ды. Тамақ өнімдері көз-қалған ақпарат қолға өмір сүруінің бүкіл дәуір барысында өзге болып табылатыны осы. Оның бір жағында, соғыс жағдайындағы оқпалы ауыр тірлікте, күнделікті физикалық және моральді-психологиялық ауыр алаң ортамында тыныштықтан тұрса, анымы да қалораны тиім майлаудың жауапкершілігі үшін қажетті өмірлік маңызды қамтамасыз етер еді.

Армия мен тұрғындарды қамқорлықта балық өнеркәсібі еңбеккерлері үшін көмек берді. Тамақ өндірісінің басқа да салаларындағы сияқты балық өнеркәсібінің арқылы әйелдер жеткенді орын алды. Колхозшылар өзінің мүшесінің балық аулауға тарту есебінен балықшылар санын 1794 адамға көбейтуге, сойтып, қосалмаға 77 ау мен 23 мың тор шығаруға қол жеткізілді. Балық аулауға 20 мыңға жуық әйел атсалысты [3].

Соғыс тыл еңбеккерлеріне үлкен жауапкершілік артып, мол қажырмен жүктелді. Елдің бүкіл өмірі соғыс жағдайына көнді. Балық өндірісі өнеркәсібінің қалыптасуына құру зор қиындықтармен қатар жүрді. Олардың шикізеттік және түрлерін өндіру есебінен тамақ ассортиментінің мүгедектеріне көңілді және одан өрі өндірістің қалыптасуы өндірмен өткізу, қолдан-қол ұзақ мерзімді сақтауға шикізетті де тасымалдауға қажетті өнімдерін өндіруді арттыру қажет болды. Ол үшін бірнеше нақтылы міндеттері мені қажетті туындады. Ең алдымен техникалық балық және жағдайға бейімделу және көңілді, сондай-ақ өндіріс технологиясына өткізу, соғыс уақытымен байланысты туындаған шикізеттік және материалдық ресурстардың жеткізушілігінің орнына көне, өнімдерін алмастырушыларын ең көлемде пайдалану керек болды. Отының жергілікті түрлерін ілестіріп жандандыру, майдаға аттанған ер азаматтардың орнын басатын мамандарды дайындау т.б. мәселелері күн тәртібіне қойылды.

Арнайы майдаға арналған балық өнімдерін және түрі анықталмаған Армия балықшылар қамқорлығын жүргізіп балық өндірісінен намы (суықтар)

оны. Жоғарыда аталған дәнді, жақсы сапалымен, көрі өнімдерін өндірісіне қолға көне үшін Федерация және Ленинград өңірі мен жігер-қайратпен жұмыс іргізілген технологиялық үлесі, сонымен қатар қажетті жағдайлардың қолғағы және мамандарын тастата алмады. Сойтып, соғыс жылдарында қамқорлық және – көтеріліп көне-пек пайда болды [4].

Барлығы 1941 ж. осы және басқа кәсіпорындарға 20 арнайы пен ұрғынды [5].

Тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарына соғыс жағдайына сәйкес қайта құру барысында қажетсіздікпен басты түрлері бойынша орталық қорлардың өндіріс шикізеттерімен, материалдардың қысқаруына орай ұдайы шығыстарды өндіруге тура келді. Сонымен, балық өндірісі де негізінен қысқартып орталық қор материалдары есебінен қамқорланған-ды. Жалпы аралық материалдар сарттан Қазақстанға әкелінді. Жергілікті жерде-ақ қолдануға бағытталған қармастық, материалдар, сонымен бірге, құрғақ балықтар (обручной қол), үгінділер (осыққа), тұз да басқа республикалардан әкелініп жеткізілді. Соғысқа дейін Балқан балық трестіне тұз басқушық пен балықшылардан келетін. 1942 жылдың барысында трест өз өндірісіне 6 тонна қолмен көтеріліп жерде тұзын дайындады [6].

Турысымен балықшы дайындау үшін көп мөлшерде үгіңді қажет болды. Оның жеткіліксіздігінен қамыс қолданса, өйткені ол республикадан балық дайындаушыларда келестігі еді. Қамыстан сондай-ақ балық аулауға қажетті құруды қарапайым түрі – шикізет тор арқылы балықты сүрін алу арқылы (қолға) дайындады [7].

Елдің өндірістік және бағыс аймақтарынан уақытша айырылуы соғыс өндірісі орталық Шығысқа көшірілгенді мәжбүр етті. Соғыс қарсаңында республикада өндірісінің бірнеше дәуір, жұмысын табылып, елуір білеті мамандармен қолғағы және табиғи байлығымен молдығы Қазақстанның маңыздылығын кәсіпорындары қамқорлықта дайындалған айғырды.

Соғысқа дейінгі жоспарларда өндірістің кәсіпорындары жауапкершілік қарастырылмаған еді. Ол Ұлы Отан соғысының басталуы кезінде қалыптасқан жағдайлармен байланысты туындады. Неміс-фашист әскерлерінің елдің өмірлік маңызды аудандарына өткізіп шабуылдары күн тәртібіне өндірістің мамандары орнынан басқа жерлерге көшіру мәселесін қойды.

Өндірістің кәсіпорындарды көшіріліп мақсаты – зауыттар мен фабрикалардың, құрал-жабдықтардың, шикізеттік, материалдардың жұмыс қолдану түсінуі және жұмыс орталы өзінің соғыс мақсатына пайдалану жұмысшілерін айыру болды. Өндірістің кәсіпорындары базасымен шығысқа көшірілуінің маңыздылығының бір тұсы тыл аймағы экономикасына күшейтті, оларды Ұлы Отан соғысының қуатты арсеналына, сонымен бірге Қазақстанды да, айналдыру еді.

Өндірісті және жерлерде қалып қалғанды және жауапкершілік қолғағы мен маңызды жағынан ел тастырғылық тәртіпінде қалыстық өңірлік мәселесі бойынша табылды.

Халықтың ержүректілігін, баатырлығын және ақ-табындылығын арқасында аз уақыттың ішінде батыстан шығысқа қарай толықтай бір мемлекетті қосырып бірдей жұмыс атқарды. Мұндай жұмыс ұйымдастырылып үлгі етіпте әлемдік соғыс тарихында кездескен-ді.

1941 жылдың соңына дейін елдің шығыс аймағына 1523 өндірістің кәсіпорып, оның ішінде 250 тұтық менемесі көшірілді [8].

1943 жылы алғашқы өнімді Балқасқа және Маргуспол зауыттарына құрылғыларын қолданып Балқас балық консерві зауыты мен Арал теңізінің орналасқан балық консерві және жолаушылық зауыттары берді [9].

Көшірілген тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының, соның ішінде балық өнеркәсібінің, орналасырылуы алдағы уақытта өндірістің дамуы мен өсуіне үлкен ықпал етті.

Әлеуметтік жағынан өндірістердің жұмысқа кірісуіне орай тамақ өнеркәсібінің негізгі қоры 50%-ға артты [10].

Соғыс жылдарындағы маңызды және құрауді жасалғандардың бірі және мұрагерлікпен жұмысын қабырғарымен қанжасыз өмір болып табылды.

Соғыс бұқара халықтың өрнін ауыстыруына, жаңа аудандарға қоныс табуына мақбұр етті.

Майына жаппай жұмыстары, еңбекпен және өсумен байланысты міндеттендіру және еңбекші бұқараны халық шаруашылығының салдары бойынша ыңғайластырып орналастыру мақсатына және ресми түрде – осының бірі қонғандар тұрғынға тұрақтылығын және жұмысшылар ұжымы құрамына күре төмендетті.

Қоғамдық өндірістің қалыптасу жұмысына қамтамасыз ету үшін майына атқаныстарды алмастырып қосымша адам күшін тауып қана қоймай, мүмкіндігіне еңбек өнімділігін арттыру міндеті тұрды. Әсіресе қонған жұмысқа өңделер тартылды.

Сөйтіп, Арал мемлекеттік балық тресті бойынша 1942 жылдың алғашқы жарты жылдығында 368 өңел дайындық жұмыстарымен етті. Қысқа мерзімнің ішінде жаңа мамандықты меңгерген олар жүйелі түрде айлық өнім нормаларын асыра орындауға қол жеткізді. Азық балық зауыты ау жасайтын шеберхананың жұмысшысы Наурызбаева өзінің нормасын 120-300%-ға, ал Уақы балық зауытының жұмысшысы Урейбаева 110-120%-ға асыра орындады. Келіс және байланыс басқармасының Бурденко, Пушкарская, Березина, Липкина сияқты жұмысшылар және тұтықшысы мамандығын игере келе, мотористің көпшілігі міндеттерін мінсіз атқарды [11].

Арал мемлекеттік балық тресті бойынша 1942 жылғы 547 жұмысшы дайындалды, оның 429-і әйел адам, соның ішінде 243 қанж қыздары мен келісшілері еді. Бұра-Байтал балық зауытының жұмысшылары Тоқтар Аджанова кесуші және тосуші сияқты екі мамандықты меңгере отырып, жоспарды арттырып орындады. Е. Жуйкова моторист мамандығын меңгере меңгереді, ал М.Логанова қанжаның көпшілігі мамандығын игерді [11,76-6].

Байсөбікбаева, Кузнецова, Голыкова, Ахметова, Босталова сияқты әйелдер

өндірілген қан қанжына жұмысқа кірісіп, қысқа мерзім аралығында мамандықтарына ден қойғандығын бейнлеген жоспары 120-150 %-ға ұлғайтылды және жарқын дәлел болды [11, 76-6].

Мойнақ балық консерві комбинатының жұмысшысы Романовна Зиница йодолана зәкермен айырушы (экстракторщик) кәсіпін меңгеріп, өзінің жұмысшымен бірге тұтасай бір текке қанжыма қызмет етті [12].

Соғыс жағдайы балық тағамдарының өндірісін қызы-қысты кезеңде арттыруға ден жеткізе алған өндірістің көптеген талантты ұйымдастырушыларының біріне айналды. Олардың ішінде Арал өңіріндегі Жамбыл атындағы осық

айлық аулау коллективінің бригадир-стакановымы К. Кожасовтың аты ретінде аталды. Оныңмен ерте айырығын ол үлгілі ұлқын болдырғанда, өз коллективі жұмысқа кірген-ді. Алғашқы күннен-ақ ол еңбексүйгіш және алақ

күмәккер ретінде танылды және қан ұзамай бригадир қызметіне ыңғайланды. Соғыс басталғанда ол тек өз коллективінің ғана емес, бүкіл

Солтүстік-Арал бассейнінің үлгілі бригадирі тұтырып қаріне білді. Ол 1942 жылғы жылдық жоспарын 212%-ға, 1943 жылғы – 300 %-ға орындады. Мұндай көрсеткіш Арал балықшылар коллективінің бригадирлері арасында болған емес-ті. 1944 жылдың алғашқы тоқсаннда жоспарды ұтығымен орындағаны (625%) үшін ол ҚазКСР Балық өнеркәсібі халық

комиссариятының тарихына марапаттауға не болса, Қызыл революциялық еңбекті мейірімді қарсылап өріс алып социалистік жарыс бойына үлгілі ұлқындығын, ҚазКСР Халық комиссариятының Құрмет Мамандығымен марапатталды.

Отанмен шығыс мұраты ретінде 1943 жылғы ол «Қазақстан коллективі» тұтық коллективін құруға өзінің және қаржысымен 30 мың сом еткізді [13].

Екі К. Кожасовтың еңбектегі табындылығын бағалап «Еңбек Қызыл Ту» орденімен және «Ұлы Отан соғысындағы ерен еңбегі үшін» медалымен, сондай-ақ екі рет (1943, 1945 жж.) Құрмет Грамотасымен марапатталды [13, 57-6].

Балқын балық коллективі оданғымен «Көкбері» коллектив бригадирімен жұмысшысы Жақып Нұрпейісов егдә жылына қараматын (60 жас), тұтық бойы жұмыс атқарып, жүзетемесі 210 %-ға асыра атқарды [13, 32-6].

Отан Оттала – Арал балық қонған олағының бригадир-стакановы 1943 жылдың алғашқы жарты жылдығында жоспары 293% -ға көтеріп, 50 и. балық тапсырды [13, 34-6].

На-Хан-Суня – Балқын БКО-ы «Достықпен» коллективі жұмысшысы 1943 жылғы жоспарын 251%-ға орындап, КСРО Балық өнеркәсібі министрлігінің Мадисту грамотасымен марапатталды [14].

Ерлермен қатар әйелдер де еңбек етті. Мәселен, Балқын БКО-ы «Көкбері» коллектив бригадирімен жұмысшысы Сызғанова Күтескен жақ сайын жоспарды тық өнім өткізгені үшін КСРО Балық өнеркәсібі министрлігінің Мадисту грамотасымен марапатталды [14, 58-6].

«КСРО БО ХК соғажарымын үзгігі» жанығымен Балық мемлекеттік балық тресі Бура-Байтал балық зауытының жұмысымен Казан Бейсенбаева, Балық консервілеу зауытының тоқары Александр Желенкова, БМСТ-і Қаралған балық зауытының жұмысымен Марин Ким, Балық балық тоқыну комбинатының жұмысымен Кузов Түрлібаева және т.б. марапатталды. Барлығы-154 адам [14, 17, 18-66].

Балықшылардың табиғи еңбегінен көпжөксіле жылдық бағдарлы мерімінен бұрын ерақдалды. Мемлекеттік Бас Командованнесі (МКБ) қарама жоғары сапалы 10 мың центнерден аса жоспардан тыс балық еткізді. КСРО-ның Бүкілодақтық Қасқодақ Қонысін шеңберіне КСРО Балық өнеркәсібі халық комиссариаты 1943 жылдың үйіні тоқсанмын Гурьев балықкәсіпкерлерінің Микон атындағы колхозына балық өндірүге табыстары үшін МКБ-ның ауыспалы Қызыл Туы тапсары [15].

Бұрапа белсенділігін жаңдыруына республиканың 25 жылдық мерейтойы минал жасады. Оның басында Алматы ауыр машина жасау зауыты және басқа мекемелер тұрды. ҚазКСР ХХК және Қазыстан КП ОК-і 1943 жылдың 5 наурызында «ҚазКСР құрылуының 25 жылдығына байланысты соғажарымын жарысты ұйыдастыру туралы» қаулысын қабылдады.

Атулы күнің құрметіне орай соғажарымын жарысқа балық өнеркәсібі жұмысшылары да белсенді атсалысты. Еңбектегі жоғары жетістіктері үшін КСРО Балық өнеркәсібі халық комиссариатының бұйрығымен 1943 жылдың 22-қазанында бұл саланың бір тон жұмысшылары марапаттауға не болды. Соғажары арасында «КСРО БО ХК соғажарымын үзгігі» жанығымен мемлекет аманаттар қауырымын ҚазКСР Балық өнеркәсібі халық комиссариаты М.Д.Бекжанов, Павлодар балық зауыты директоры А.Ф. Гурбачев, Бура-Байтал балық зауытының жұмысшысы Казан Бейсенбаева және тағы басқалар орын алды. «Балық өнімдері молшылығы үшін күресуге стадионымы» Мадиятуу грамотасымен Шығыс Қоныстан балық тресінің жұмысшысы Машарба Аюкжынова, Балық мемлекеттік балық тресі Тау-Арал балық зауытының директоры Ойратан Әбішев, Іле балық зауытының бөлшеңшесі Аитов Иваноич Броннов және тағы басқа аманаттар, барлығы 156 адам марапатталды [16].

Сонымен, кәсіпшілер мен көптеген мәселелерін шеңбе тапқанымна қарамастан, балық өнеркәсібі жұмысшылары соғыс жылдарындағы қиындықта жағдайда найзаң жөн тынды тапқы өнімдерімен жайымтай отырды, Ұлы Жеңіске өз үлестерін қосты.

Найдаланған деректер және деректер

1. Егемен Қазыстан, 2005, 7 мамыр.
2. Егемен Қазыстан, 2010, 30 қаңтар.
3. Қазыстан в годы Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг. Сборник документов и материалов. Алма-Аты: АН КазССР, 1964. Т.1.- С.67-68.
4. Қазыстанская правда, 1942, 23 қаңтар.

5. Қазыстанская правда, 1942, 15 қаңтар.
6. ҚР ОММ, К, 1535. Он. 1. ІС. 226. Б. 23 об.
7. Рук. фонд ИОН НАН РК.- Нав.№1719-54.
8. Г.Г. Морехова. Рабочий класс - фронту.-М: СОЦЖКГНД, 1962. - С. 10.
9. Развитие народного хозяйства Казахстана за 50 лет Советской власти.- Алма-Аты: Наука, 1967. - С. 325.
10. А.В.Митрофанова. Рабочий класс СССР в годы Великой Отечественной войны.- М: Наука, 1971. - С.289.
11. ҚР ОММ, К, 1571. Он.2. Іс.126.Б.55.
12. ҚР ОММ, К, 1571. Он. 2. Іс.128.Б.44.
13. ҚР ОММ, К, 1571. Он.2. Іс.225. Б.21.
14. ҚР ОММ, К, 1571. Он.2. Іс.225. Б.58.
15. Қазыстанская правда, 1943, 5 ноябрь.
16. ҚР ОММ, К, 1571. Он. 2. Іс. 128. Б. 44.

РЕЗЮМЕ

В данной статье показан самоотверженный труд работников рыбной промышленности республики. На основе впервые выявленных архивных документов, материалов периодической печати показаны рестройка работы предприятий рыбной промышленности на военный лад, изменения ассортимента выпускаемой продукции и трудности подготовки новых кадров. В работе описаны героический труд рыбаков Казахстана в повышении производительности труда и посильный их вклад в Победу.

Ключевые слова: война, значима промышленность, трудовой подвиг.

Секция №3. Медициналық жоғары оқу орындарында алуеметтік-гуманитарлық пәндері оқытудағы инновациялық әдістері.

«Теоретические подходы применения акмеологических методов в системе среднего медицинского образования»

Абрамман А.Э., Абрамманова Р.Б., Наскынова Г. А. класикал. Қазыну атымен Абад, класикал. Қазыну атымен Абад, преп. АМК, Алматы.

Видущим приоритетом современного образования становится подготовка квалифицированного специалиста, профессионала своего дела, способного к эффективной работе по выбранной специальности на уровне лучших мировых стандартов и осознающего необходимость постоянного профессионального и личностного роста. Основной целью образования сегодня является не просто получение совокупности знаний, умений и навыков, а основывающаяся на них личная, социальная и профессиональная компетентность, выражающаяся в готовности к самостоятельному поиску, анализу и результативному использованию профессионально значимой